

zaakrijk onderzoek naar leven en werk van een man die ondanks zijn kennis van de Nederlandse geschiedenis aan het politieke en intellectuele leven van het land waar hij woonde weinig schijnt te hebben bijgedragen. Dat behoeft men hem overigens helemaal niet kwalijk te nemen; in de Republiek werd zo'n participatie niet verwacht en niet verlangd. Basnages belangstelling concentreerde zich op de wetenschap en op het lot van de calvinisten in Frankrijk. Werkelijke politieke belangstelling had hij niet en hij gaf geen blijk van enthousiasme voor Willem III's interventie in Engeland en diens oorlogen tegen Lodewijk XIV, al waardeerde hij deze waarschijnlijk positief. Het ging hem niet om Europese vrijheden, het ging hem om de lotsverbetering van de Hugenoten in Frankrijk die wellicht door Europese druk maar zeker niet door revolutie moest worden nagestreefd. Zijn realisme en zijn loyaliteit aan de Bourbons verzetten zich tegen radicale initiatieven. Het is overigens merkwaardig dat Cerny over zaken van deze aard blijkbaar weinig pertinents heeft gevonden. Men had zo graag meer willen weten van de emoties van een hoog ontwikkelde en niet tot assimilatie gedwongen of genegen balling die het grootste deel van zijn bestaan doorbracht in de gedurende tientallen jaren tegen zijn vaderland oorlog voerende Republiek.

E. H. Kossmann

H. H. Rowen, A. Lossky, *Political Ideas and Institutions in the Dutch Republic. Papers presented at a Clark Library Seminar 27 March 1982* (Los Angeles: William Andrews Clark Memorial Library, 1985, viii + 59 biz.).

De bundel *Political Ideas and Institutions in the Dutch Republic* vormt, zoals P. R. Sellin in de inleiding uiteenzet, een bijdrage aan de Amerikaans-Nederlandse Bicentennial. De voordrachten van H. H. Rowen en A. Lossky concentreren zich op stadhouder Willem III. In de eerste, 'Neither fish nor fowl: the stadholderate in the Dutch Republic', geeft Rowen een helder inzicht in de ontwikkeling en de geheel eigen aard van het stadhouderlijk ambt vanaf de zestiende tot en met de achttiende eeuw. In een monarchie oefende de 'political class of the nation' invloed uit op de koning. Bij het stadhouderschap lagen de verhoudingen fundamenteel anders. De bekleder daarvan moest zijn feitelijke gezag overtreffen om de Staten-Generaal te beïnvloeden. In het algemeen spreidden de Oranjes hierin grote realiteitszin ten toon, zonder op revolutie aan te sturen. Het stadhouderschap was 'a pragmatic adaption to specific circumstances'. Rowens analyse bevat ongetwijfeld heel veel waars. Wel kan men zich afvragen of, zoals hij stelt, politieke geschillen vóór 1650 steeds met onderwerpen en daarna altijd met de staatsinstellingen te maken hadden. Andere elementen verdienen nadere uitwerking. Wat bijvoorbeeld is het belang van de stadhouderloze tijdperken? Wat wilde het zeggen dat de stadhouder-dienaar op plaatselijk niveau zijn eigen souvereinen aanstelde? Mede vanwege dit 'rondzingen' van het staatsbestel bij afwezigheid van een koning was de praktische uitwerking van het stadhouderschap zo uniek en is het zo moeilijk te bepalen wie wie beïnvloedde en hoe.

Het laatstgenoemde aspect komt merkwaardigerwijze wel aan de orde in de lezing van Lossky, die zich overigens vooral bezighoudt met het karakter en de persoonlijke eigenschappen van Willem III. De auteur verklaart diens streven om meer greep te krijgen op de aanstelling van magistraten vooral als het leggen van een basis voor zijn buitenlandse politiek. Lossky stelt dat het wereldbeeld van Willem III sterk overeenkomt met dat van een middeleeuwse baron die zijn privileges wilde verdedigen tegen inbreuken van zowel boven- als onderaf. Deze stadhouder

stelde belang in 'the substance of sovereignty, in actual power'. Na het verlies van Oranje bereikte hij dat doel tenslotte door koning van Engeland te worden. De binnenlandse politiek van zowel zijn koninkrijk als de Republiek interesseerde hem niet werkelijk, evenmin als de wereldpolitiek buiten Europa. Lossky concludeert dan ook dat Willem III in feite Europeaan was, in de lijn van het oude middeleeuwse ideaal van de *respublica Christiana*. Daarom werd hij in later tijd zo slecht begrepen. Al met al is de intrigerende lezing van Lossky een mooie aanvulling op het meer theoretisch gerichte betoog van Rowen.

Het symposium van de Clark Memorial Library bewijst eens te meer, dat vriend en vijand van de Republiek der Zeven Verenigde Provincies nog steeds niet zijn uitgekeken op de anomalieën van het stadhouderschap en de persoonlijkheden van de dragers daarvan. Aan de discussie is opnieuw een belangwekkende bijdrage geleverd.

J. Roelevink

J. A. H. Bots, G. H. M. Posthumus Meyjes, ed., *La révocation de l'édit de Nantes et les Provinces-Unies 1685. Colloque International du Tricentenaire. The Revocation of the Edict of Nantes and the Dutch Republic. International Congress of the Tricentennial: Ley de 1 -3 April 1985* (Amsterdam-Maarssen: APA-Holland University Press, 1986, v + 224 biz., f53,-, ISBN 90 302 1294 2).

In 1985 was het drie eeuwen geleden dat het edict van Nantes door Lodewijk XIV werd herroepen, waardoor de definitieve grote uittocht van reeds jaren daarvoor door gewelddadigheden gekwelde Franse protestanten uit hun land op gang kwam. Deze tweede 'refuge', zocht haar toevlucht in de Frankrijk omringende landen, waaronder de Republiek der Verenigde Nederlanden. Het congres dat ter herdenking van deze gebeurtenis in Leiden werd gehouden betrof in de eerste plaats de gevolgen, die dit alles voor de Republiek had, maar er kwamen ook aspecten van de situatie elders aan bod. Deze bundel bevat vijftien in het Frans en Engels gestelde papers, waarvan acht door Nederlanders zijn geschreven. Zoals gewoonlijk moet hier nu vastgesteld worden, dat het ondoenlijk is alle hier in een uitgebreide bespreking aan bod te laten komen, reden waarom vooral de bijdragen over Nederland zullen worden bekeken. In het algemeen mag worden opgemerkt, dat de opstellen een breed spectrum beslaan en zowel kerkhistorisch, sociaal-, politiek- en ideeënhistorisch van karakter zijn.

G. H. M. Posthumus Meyjes behandelt de betrekkingen tussen de Nederlandse Waalse kerken en Frankrijk vóór 1685. Hij laat zien hoe de oriëntering op Frankrijk bleef bestaan, ook doordat men in de Republiek een aparte positie innam en dat ondanks de langzaam voortschrijdende assimilatie. Is er dan een typisch 'Waalse' identiteit te onderkennen, zo vraagt de auteur zich af. Naar zijn opvatting is die meer sociologisch dan confessioneel van aard geweest onder andere vanwege het feit dat men strenger in de leer van Dordrecht was dan de Nederlanders zelf en zich bovendien door taal en gering aantal onderscheidde. H. P. H. Nusteling probeert nu juist dat aantal, waarvan de meest fantastische opgaven zijn gedaan in de literatuur, tot reële proporties terug te brengen. Uitgaand van door hem in Amsterdam verricht serieel onderzoek komt hij tot de slotsom, dat het hooguit om 30.000 immigranten naar de Republiek zou zijn gegaan op een totaal van 130.000 tussen 1681 en 1705 uit Frankrijk vertrokken hugenoten. Zijn bijdrage eindigt met enkele cultuurhistorische opmerkingen over de volgens hem na 1660 inzettende toenemende discipline in het alledaagse leven, die de emotionaliteit naar de achtergrond zou